

M AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogik, metodologik, innovatsion fan va ta'limga oid ilmiy jurnal

№1/2023

Litsenziya raqami: №095310

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 218 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil.

TAHRIR HAY'ATI:

Qirg'izboyev Abdug'affor Karimjonovich	tarix fanlari doktori, professor	Bosh muharrir
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna	pedagogika fanlari doktori(DSc), professor	Bosh muharrir o'rinbosari
Hamdamova Maxzuna Tursunovna	pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	Bosh muharrir o'rinbosari
Jamoldinova Odinoxon Rasulovna	pedagogika fanlari doktori, professor	A'zo
Djamilova Nargiza Nuriddinovna	pedagogika fanlari doktori (DSc), professor	A'zo
Babayeva Dono Razzakovna	pedagogika fanlari nomzodi, professor	A'zo
Sadikova Shoista Akbarovna	pedagogika fanlari nomzodi, professor	A'zo
Jumanova Fotima Uralovna	pedagogika fanlari nomzodi, dotsent	A'zo
Shirbachevna Gulchexra Shakirovna	pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	A'zo
Mirzayeva Farog'at Odiljonovna	pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent	A'zo
Bafayev Muxiddin Muxammadovich	psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	A'zo
Ne'matov Shuhrat yergashovich	pedagogika fanlari nomzodi	A'zo
Ochilov Sevin Rajaboyevich	Qashqadaryo viloyat Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi Pedagoglarning bilimi hamda ko'nikmalarini baholash sho'basini metodisti	A'zo
Yuldasheva Dilnoza Bekmuradovna	Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	A'zo
Nurkeldiyeva Dilbar Axmedovna	pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	A'zo
Radjapova Zuxra Tirkashevna	pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	A'zo
Gaynazarova Gulbahor Abdullayevna	pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	A'zo

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

MUNDARIJA

“Ta’lim sifatini oshirish – Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to‘g‘ri yo‘lidir”	6
Qirg‘zboyev Abdug‘affor Karimjonovich	
Ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni takomillashtirish mexanizmlari	8
Ibragimova Gulsanam Ne‘matovna	
Влияние игровой деятельности в процесс изучения английского языка в ДОО	11
Хамдамова Махзуна Турсуновна	
Methodological advancements in the English instruction of preschoolers.....	15
Asiljonova Shohsanam Doniyorovna	
Yangi O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar	18
Babayeva D. R.	
Maktabgacha yoshdagi bolalarni iqtisodiy tarbiyalashda pedagoglar va ota-onalarning o‘zaro ta’siri	21
Bozorbayeva Gulruh Alisher qizi	
Zamonaviy sharoitlarda maktabgacha ta’lim tizimida metodik ishlarni tashkil etish.....	25
Fayziyeva Mabudaxon Muhammadjonovna	
Неполные предложения как объект исследования	28
Ибатова Амира Шавкатовна, Юлдашева Дилноза Бекмуродовна	
Lider va uning fazilatlarini xorijlik olimlar va tadqiqotchilar nigohida	32
Irgasheva Madinabonu Baxromjon qizi	
Ijtimoiy tarbiyada mahallaning o‘rni.....	36
Raximberganova Munajat Muzaffar qizi, Iskandarov Nodirbek Ravshanbekovich	
Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy faoliyatga o‘rgatishda STEAM ta’lim texnologiyasining ahamiyati	38
Kojageldiyeva Aziza Muxsum qizi	
Kredit-modul tizimida mustaqil ta’limni tashkil etishning sharoit va imkoniyatlari.....	41
Mirzayeva Faroxat Odiljonovna, Odiljonova Shohsanam	
Tolerantlikning tarixiy-falsafiy va psixologik ildizlari.....	46
Bafayev Muxiddin Muhammadovich	
Особенности занятий спортом в подростковом возрасте и их влияние на школьную успеваемость учеников.....	50
Ризаев Азизжон Рахимджанович	
Maktabgacha ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalari	54
Marasulova Dono Nigmatullayevna	
Maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini ma’naviy fazilatlarini shakllantirish texnologiyalari.....	59
Matchanov B. O.	
Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda hayot xavfsizligi ko‘nikmalarini shakllantirishning psixologik xususiyatlari.....	63
Muratova Munavvar O‘rol qizi	
Развитие речи дошкольников как социально-коммуникативный процесс.....	67
Нажмиддинова Гулноза Одилевна	
Bo‘lajak tarbiyachilarning mediakompetentligini oshirish mexanizmlari.....	70
Nazarmatova Dilshoda Umarali qizi	
Методика развития речи дошкольников.....	74
Очилова Хилола Шералиевна	
Okul öncesi dönemde bulunan çocuklar için anne-babaların çocuk kitapları seçim kriterlerinin incelenmesi.....	78
Elem Gökteş	
Дидактическая игра как средство экологического образования детей дошкольника.....	87
Равшанова Наргиза Норбоевна	
Отешова Гульнур Кабуловна	

Оценка эффективности цифровых технологий по сравнению с традиционными методами управления качеством образования в дошкольных учреждениях.....	91
Хайдаров Р.	
Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda dizaynerlik qobiliyatini rivojlantirish metodikasi	95
Radjarova Zuxra Tirkashevna	
Развитие коммуникативной компетентности среди будущих дошкольных учителей	100
Садикова Шоиста, Тохилова Шохсанам	
Maktabgacha ta'limda yuksalish	104
Shirbachevna Gulchehra Shakirovna, Nuraliyeva Rahbaroy Ravshanbek qizi	
Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarini kasbga yo'naltirib o'qitishda metodik tayyorgarligini takomillashtirish yuzasidan xalqaro tajribalar	106
Sultansaidova Mushtariy Abzalxanovna	
Model of Professional Competencies Preschool Education Teacher	109
Tokhirova Shokhsanam	
Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ijtimoiy ongini shakllantirishning metodik shart-sharoitlari	114
Xo'jamatova X. M.	
Zamonaviy o'zbek oilalarda bolalarni milliy ruhda tarbiyalashda qadriyatlarining o'rni	119
Yakubova Zilola Zikirovna	
Maktabgacha yoshdagi bolalarga til o'rgatishda o'yinlardan foydalanish.....	122
Mirkasimova Zilola Alisherovna	
Maktabgacha yoshdagi bolalarni kitob o'qishga qiziqtirishda psixologik qo'llab-quvvatlash	124
Musratova Zilola Ulugbekovna	
Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxslararo munosabati	128
Alimova Gulchehra Qobilovna, Sadikova Durdoni Shohasan qizi	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sahnalashtirish faoliyatini tashkil etish shakllari	132
Teshabayeva Zamira Sobirovna	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda qadriyatlar shakllanishida xavotirli holatning ahamiyati	135
Maxmudova Dilorom Axmadovna	
MTT direktorlarini menejerlik faoliyatiga tayyorlash yo'nalishlari.....	137
Nabiyev Erkin Esanovich, Xushiyeva Gavxar Mamatkarimovna	
Xorijiy tillarning psixologik xususiyatlari.....	140
Atayev Shukur-Ali Ayub-Aliyevich	
Possibilities of Developing Social Competence in Future Educators.....	143
Khalilova Dilnoza Furkatovna	
Bo'lajak o'qituvchilarning innovatsion kompetensiyasini rivojlantirish tamoyillari.....	146
Jumanova Fatima Uralovna	
Talabalarning kasbiy kompetentligini integrativ yondashuv asosida rivojlantirish texnologiyasi.....	149
Kamalova Gavhar Akbarovna	
Til leksik sistemasining kognitiv aspekti nazariyasi.....	152
Muzaffarova Nodira Mardonovna, Umarova Obida Avazxonovna	
Madaniyatlararo muloqot asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning samaradorligi.....	156
Ne'matova G. A.	
Soha mutaxassislarining ijtimoiy psixologik bilimdonligini oshirish muammolari	160
Norboyeva Dilafuz Jumakulovna	
Abdulla Oripov she'riyatida qush nomlari uslubiy vosita sifatida.....	163
Yuldasheva Dilnoza	
Talabaning tadqiqotchilik qobiliyatini rivojlantirishda ilmiy uslubning ahamiyati.....	166
Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna	
Raxmatova Saodat Amrakulovna	
Ona bilan munosabatning o'smir tomonidan guruhni idrok etilishiga ta'sir xususiyatlari	172
Abdullayeva Dilbar Ubaydullayevna	

Основные аспекты передачи способностей и генетических характеристик от родителей.....	176
Тургунов Абдурашид Абдуманнобович	
Onalik munosabati autizm sindromli bolalarni ruhiy rivojlanishining omili sifatida.....	182
Asraxonova E'tibor Abduvaxob qizi, Lutfullayeva Iroda Abduvaxob qizi	
Psixik yetuklik bolaning maktab ta'limiga psixologik tayyorligi ko'rsatkichi sifatida	186
Jalilova Saboxat Xalilovna	
O'smirlar tasavvurida stressogen ta'sirlarning psixologik tahlili	191
Ismoilova Nurjaxon Zuxuriddinovna	
Seminar mashg'ulotlarini samarali tashkil etishning "kouching" shakli	196
Mamatkulova Kimyoxon Abdujalilovna	
Shaxs o'zini o'zi faollashtirishi tushunchasining ilmiy mohiyati.....	199
Qurbonboyev Azimbek Nazirboy o'g'li	
Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlashda tarbiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	202
Muxsiyeva Aziza Shamsitdinovna	
Pedagoglarda frustratsion tolerantlik namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari.....	205
Nurmatov Nurhayot Nurziyot o'g'li	
Kreativ yondashuv asosida talabalarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	209
Farxodov Fozil Baxrom o'g'li, Adizova Gulzoda Mehridinovna	
Социально-педагогическая компетентность воспитателя ДОО.....	212
Ширбачеева Г. Ш., Тиллябаева М. Х.	
Inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning o'ziga xos qirralari.....	215
Xusanov Samariddin Maxmadaminovich	

TOLERANTLIKNING TARIXIY-FALSAFIY VA PSIXOLOGIK ILDIZLARI

Bafayev Muxiddin Muxammadovich

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Psixologiya kafedrası mudiri, PhD

Annotatsiya: Tolerantlik har bir insonning o'z maslaklariga amal qilishi va boshqalarda ham bunday huquq borligini tan olishdir. Darhaqiqat, insonlar tabiatan tashqi ko'rinishi, maqomi, fe'l-atvori va qadriyatlari bilan bir-birlaridan farq qiladilar hamda shu farqlarga qaramay yaxlit dunyoda yashash va o'z individualligini saqlab qolish huquqiga egadirlar. Fikrimizcha, tolerant (bag'rikeng) inson – o'zligini anglaydigan va o'zgalarni tushunadigan inson. Demak, farq qilish huquqini tan olish tolerantlikning asosini tashkil etadi.

Kalit so'zlar: shaxs, tolerantlik, shaxsiy yondashuv, fasilitativ yondashuv, ekzistensial-gumanistik yondashuv, diversifikatsion yondashuv.

Abstract: Tolerance is the recognition that each person is guided by their own goals and has such a right. Indeed, people are distinguished by their natural appearance, status, character and values and, despite these differences, have the right to live in a single world and maintain their individuality. In our opinion, a tolerant person is a person who understands himself and understands others. Therefore, recognition of the right to distinction is the basis of tolerance.

Key words: personality, tolerance, personal approach, facilitative approach, existential-humanistic approach, diversification approach.

Аннотация: Толерантность - это признание того, что каждый человек руководствуется своими целями и имеет такое право. Действительно, люди отличаются природным внешним видом, статусом, характером и ценностями и, несмотря на эти различия, имеют право жить в едином мире и сохранять свою индивидуальность. На наш взгляд, толерантный человек - человек, который понимает себя и понимает других. Следовательно, признание права на различие является основой толерантности.

Ключевые слова: личность, толерантность, личный подход, фасилитативный подход, экзистенциально-гуманистический подход, диверсификационный подход.

Ma'lumki, insoniy munosabatlar tizimining faol ishtirokchisi sifatida shaxs gavdalanadi. Ayniqsa, ularda ijobiy va salbiy shaxs sifatlarining shakllanishi atrofdagi insonlar va yashayotgan muhitiga bog'liq. Shu bilan birga, ularda jamoatchilik, jamoaviy faoliyatni to'g'ri tashkil qilish, o'zaro va shaxslararo munosabatlarni oqilona yo'lga qo'yishlari bilan tavsiflanadi.

Tolerantlik tushunchasi ko'p qirrali ijtimoiy-siyosiy, madaniy va huquqiy, sosiologik va psixologik adabiyotlarda keng tarqalgan zamonaviy atamalardan biridir. Tolerantlik (*lot.* tolerantia – chidam, sabr-toqat), bag'rikenglik – o'zgalarning turmush tarzi, xulq-atvori, odatlari, his-tuyg'ulari, fikr-mulohazalari, g'oyalari va e'tiqodlariga nisbatan toqatli, chidamli bo'lish. Bir-biriga o'xshamagan odamlarning birga ahillikda yashashga intilishidir^[6]. Tolerantlik – turli emotsional ta'sirlar ostida ham odamning hissiy turg'unligini uning xulqning turg'unligida namoyon bo'ladigan holat. Qiyinchiliklarga chidamlilik, boshqa odamlar xulqiga toqatlilik^[5]. Tolerantlik, bag'rikenglik – o'zgalarning turmush tarzi, xulq-atvori, odatlari, his-tuyg'ulari, fikr-mulohazalari, g'oyalari va e'tiqodlariga nisbatan toqatli, chidamli bo'lish. Bu bir-biriga o'xshamagan odamlarning birga ahillikda yashashidir. Biror bir

insonda yoki o'zga madaniyatda bizga nimadir yoqmasligi mumkin, biroq o'zgalarning huquq va manfaatlariga ziyon yetkazmasa, joriy qonunlarni buzmasa, ularning mavjudligi va rivojlanishini tan olishimiz kerak. Ya'ni tolerantlik bu o'zgalarning fikri, qarashlari va xatti-harakatiga passiv, tabiiy ravishda bo'ysunishni anglatmaydi. Balki alohida odamlar, turli guruhlar, xalqlar, ijtimoiy guruhlar o'rtasida bir-birini tushunish, ijobiy hamkorlik yo'lidagi faol axloqiy nuqtai nazar va psixologik hamkorlikni anglatadi. Tolerantlikni to'g'ri shakllanishi bilan faol pozitsiya va shaxsning o'zini namoyon qilish va o'zini anglashga intilishi shakllanadi.

“Tolerantlik” tushunchasi uzoq asrlar davomida shakllangan va hozirgi vaqtda ham turli ilmiy yondashuvlar bilan to'ldirib borilmoqda. Tolerantlik tushunchasi turli madaniyat va xalqning tarixiy tajribasi bilan bog'liqlikda xilma-xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Shu tariqa tolerantlikning “ma'nolar qutisi” muntazam ko'payib, boyib bormoqda. Jumladan, Dj. Lokk o'zining “Bardoshlilik haqida ocherk”ida (1667-y.) va “Bardoshlilik haqida xat”ida (1685-y.) cherkovning kuchli syenzurasi sharoitida bardoshlilik zarur ekanligi haqida yozadi. Insoniyat tarixida urushlar, diniy ta'qiblar va g'oyaviy qarama-qarshiliklar kelib chiqishiga sabab bo'lgan sabrsizlik, qanoatsizlik doim mavjud bo'lib kelgan. Kundalik hayotimizda bu fanatizm, taqlidchilikda (stereotiplarda), tahqirlashlarda ifodalangan va ifodalaniib kelayotgan bo'lsa, davlat miqyosida esa – irqiy kamsitish (diskriminatsiya), milliy va diniy xususiyatlari orqali ta'qiblarda hamda inson uchun muhim bo'lgan demokratik erkinliklarni buzish kabi holatlarda namoyon bo'lmoqda. Tolerantlik g'oyasining o'zi falsafiy fikr tarixiga borib taqaladi.

J. Lokk (1632-1704-yillar)ning tadqiqotlarida tolerantlik tushunchasi qat'iy cheklangan diniy chegaralar doirasida bo'lsa ham, uni mustaqil tushuncha sifatida ifodalab berdi. Uning “Diniy sabr-toqat to'g'risida maktub” asari (1685-1686-yillar) jamiyatdagi tolerantlik sohasini shakllantirishda muhim qadam bo'ldi. Bu asarda fuqarolarga diniy ibodatlariga erkinlik berish huquqi, diniy jamoalarning teng huquqliligi, cherkovni davlatdan ajratish to'g'risidagi g'oyalar bayon etilgan. U “Ayrim kishilar o'rtasida bo'lgani kabi turli cherkovlar o'rtasida ham hamisha biron-bir huquqiy ustunlikka yo'l qo'ymagan holda totuvlik, tenglik va do'stlik babbaravar darajada hurmat qilinishi kerak”, – deb ta'kidlaydi.

Angliyada XVII asrda ro'y bergan voqealarni o'rganish natijasida Volterning bu masaladagi fikrlari shakllandi. O'shanda diniy xilma-xillik va milliy bag'rikenglik sharoitida fuqarolar o'rtasida tinchlikka erishilgan va mehribonlik muhiti qaror topgan edi. U 1763-yilda tolerantlik to'g'risida maxsus risola e'lon qilib, unda quyidagicha fikrlarni bayon etadi: “Biz barcha kishilarni o'z birodarimiz deb bilmog'imiz kerak. Turk ham, xitoy ham sening birodaringmi? deb so'rsiz. Ha, hech shubhasiz, ular ham mening birodarlarimdir. Biz hammamiz bir otaning farzandlarimiz”. Tadqiqotlar yakunida tolerantlikni umumbashariy qadriyat va yaxshi fazilat degan xulosaga keladi.

Jon Styuart Mill (1806-1873) tolerantlikni va xilma-xillikni bir-biridan ajralmas deb hisoblab, o'zining “Ozodlik to'g'risida”gi asarida xilma-xillikni “buyuk qadriyat” deb e'lon qildi.

Nazariy tahlillar Ikkinchi jahon urushidan keyin tolerantlik siyosiy, tafakkur va amaliy fe'l-atvorning yangi qoidalarini talab qila boshlaganligini, shu tufayli inson huquqlarini xalqaro miqyosda yuridik himoya qilish, marginal, ijtimoiy guruhlar va ayrim kishilarni davlatning zo'raonlik tazyiqidan himoya qilish tizimini yaratish yo'lida muayyan qadamlar qo'yilganligini ko'rsatdi. Shu bois 1945 yilda BMT qabul qilgan Birlashgan Millatlar Xartiyasi asosida insonning xalqaro tan olinadigan huquqlarini yuridik tarzda mustahkamlashga kirishildi. BMT Nizomining muqaddimasida ta'kidlanishicha, “... dunyoda bir-biri bilan birga qo'shnilar kabi murosasizlik qilib birga yashash zarur. BMT va uning qoshidagi tashkilotlar suveren davlatlar fe'l-atvorining umumiy legitim (qonuniy) asosi bo'lib qolishi lozim bo'lgan huquqiy muhitni shakllantira boshladilar. Shu bois tadqiqotchilar tomonidan tolerantlikning ta'rifi, eng avvalo milliy va irqiy kamsitish, tahqirlashning barcha turlarini oldini olish nuqtai nazaridan talqin qilinadi. Chunki zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan murosasizliklar, faqatgina, irqiy, teri rangi, qondoshlilik, milliy va etnik kelib chiqish bilan bog'liq va shunga asoslanganligi yaqqol ko'rinib turibdi. Shu bilan birga tolerantlikni ancha keng ma'noda tan olinishi irqchilik bilan kurashishda yaxshi samara beradi, chunki insonning fuqarolik, siyosiy va iqtisodiy huquqlari uning ijtimoiy va madaniy huquqlari bilan chambarchas bog'liq. Jumladan, tolerantlikni ancha keng ma'noda – bardoshlilik va hurmat sifatida barchaga nisbatan qo'llanilishini – ijtimoiy-madaniy soha tarafdorlari qo'llab-quvvatlashadi. Ular tolerantlikni jamiyatga ziyo tarqatish zarurati bilan odamlarda bardoshlilik va hurmatni tarbiya qilish bilan bog'liq, turli fobiyalarni (qo'rqishlarni) paydo bo'lishini oldini oluvchi ruhiy to'siqlarni yo'q qilish bilan bog'lashadi.

O'zbek tilida nashr qilingan lug'atlarda tolerantlik tushunchasining “bag'rikenglik” atamasi bilan sinonim sifatida qo'llanilish holati ko'zga tashlanadi: bag'rikenglik – o'zgalarga nisbatan mehr-muruvvatli, g'amxo'r, saxiy, keng fe'l bo'lgan ana shunday ma'naviy fazilatlarga ega kishilarni ifodalovchi tushuncha. Bag'rikenglik o'zgalarning dunyoqarashini, diniy e'tiqodi, milliy va etnik xususiyatlari, an'ana va marosimlariga hurmat-ehtiromda bo'lishi, muomala-munosabatda, kamsitish va tahkirlashlarga yo'l qo'ymaslik, insoniylikni hamma narsadan ustun hisoblab, jamoada, ish joylarida mahalla-ko'yda, bunga rioya etishni anglatadi. Mazkur tushuncha turli dindagi, turli millat va elatlarga mansub kishilarning yagona davlat tarkibida bahamjihat, tinch-osoyishta yashashni ifoda etadi. Ta'kidlash joizki, boshqa xalqlarda ham mazkur tushunchaning o'ziga xos ta'riflari mavjud ^[7].

Yuqoridagi tadqiqotchilarning manbalariga asoslanib, tolerantlikni ta'riflovchi atamalarning lug'aviy ma'no-larini jadval ko'rinishida ifodalash maqsadga muvofiq (1-jadval):

1-jadval: Tolerantlik tushunchasiga ayrim izohlar

Tolerantlik	Mazmuni
O'zbek tilida	“Tolerantlik” [lot. tolerantia – sabr-toqat, chidam, bardosh] kengroq ma'noda “Bag'rikenglik” olamdagi narsa va hodisalarni keng anglash, birovlarini bag'rikenglik bilan qabul qilish, o'zgalarga mehr va muruvvat ko'rsatish, e'zozli, izzatli va hurmatli bo'la olish, dasturxonning har vaqt ochiqligi, mehmonnavozlik, o'zga insonlarni Yaratganning ne'mati sifatida qabul qilish, kattaga ham kichikka ham bir xilda yaxshi munosabat ko'rsata olish, atrofdagilar bilan doimiy yaxshi tavoze'li munosabat, yaxshi qo'shnichilik v.h. larni anglatadi.
Rus tilida	Psixologiyada “tolerantlik” (lot. tolerantia – bag'rikenglik) – bu bag'rikenglik, kimgadir yoki nimagadir yon berish, liberal, hurmat bilan munosabat va boshqa odamlarning o'ziga xosliklaridan farq qiladigan xulq-atvori, e'tiqodlari, milliy va boshqa urf-odatlarini va qadriyatlarini qabul qilish (tushunish)ga munosabatdir.
Ingiliz tilida	“tolerance” – Toqatlilik, chidamlilik
Xitoy tilida	“kuan rong” – Boshqalarga hurmat ko'rsatish
Arab tilida	Tasammul – kechirimli bo'lish, yumshoqlik, mehribonlik, xayrixohlik
Fransuz tilida	la tolérance – barchani borligicha qabul qilish
Ispan tilida	Tolerancia – o'zinikidan o'zgacharoq bo'lgan fikr va mulohazalarning mavjudligini tan olish

Mazkur tushunchalar fanlar doirasidagi ta'riflarining shakllanish holatini ham yuzaga keltirdi. Jumladan, falsafiy tadqiqotlar ushbu tushuncha dunyoqarash sifatida turli sivilizatsiyalar, madaniyatlar va konfessiyalar (diniy e'tiqodlar)ning yashashga bo'lgan huquqini tan olish, balki ularning o'zaro munosabatlari va aloqalarining umumiy qoidalari majmui ekanligiga alohida e'tibor qaratiladi.

Sosiologik tadqiqotlarda qayd etilishicha, tolerantlikka falsafiy kategoriya sifatida qaralib, materiyaning obyektiv amal qilish shakli tarzida, ya'ni tushuncha hamda ongda o'z ifodasini topishini ham e'tibordan soqit qilmaslik kerak. Tolerantlik – o'zga shaxsga yoki narsaga, yoxud begona, farqlanuvchi shaxs-hodisaga nisbatan o'z his-tuyg'ularimizni qo'lga ola bilish demakdir. Tolerantlik – o'zini o'zi cheklash orqali ifodalanadigan irodadir va bu o'zgalarga xayrixoh murosasozlik bilan qarash imkoniyatini bildiradi.

Psixologik nuqtai nazardan tolerantlik – insoniy bag'rikenglikning bir ko'rinishini yoki ifodasi bo'lib, inson uchun yoqimsiz, noxush bo'lgan biror omilga nisbatan qat'iy javobning yo'qligi yoki uning kuchsizligini bildiradi. O'sha vaziyat yoki omil qanchalik shaxsga yoqmasa-da, u bunga moslashadi.

Tolerantlik tushunchasi xorij psixologlari tomonidan keng doirada tadqiq qilingan. Xorij olimlaridan Avgustin, P. Beyl, N. A. Berdlev, F. Bekon, T. Gobbs, I. A. Ilin, I. Kant, Kastellio, J. Loka, D. Milton, S. K. Bondareva, D. A. Leontyev, V. S. Muxina, G. U. Soldatova, A. G. Asmolov, A. V. Petrovskiy, V. Zinoviyev, V. M. Zolotuxina, N. V. Kruglova, I. V. Krutova, G. V. Polatkina, A. Y. Xripkova, A. N. Basovlar tomonidan bir qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ko'pgina tadqiqotlar (S. K. Bondareva, D. A. Leontyev, V. S. Muxina, G. U. Soldatova va boshqalar) tolerantlik nafaqat boshqalarning dunyoqarashini, fikrlarini tan olish, balki u insonni o'zini o'zi qabul qila bilish, uni shaxsiy hurmat qilish va tan olishdir deb talqin etadi. A. G. Asmolov “Tolerantlik” tushunchasi mazmunida uchta asosiy jihatni ajratadi: birinchi mazkur tushuncha chidamlilik, bardoshlilik bilan bog'langan, ikkinchi – sabrlilik bilan, uchinchi – ijozat, ijozat berish, rad etishga ijozat berish.

Ta'kidlash joizki, mazkur masalada to'rtinchi jihat tarbiya bilan bog'liq bo'lgan, oldingi uchta jihatdan kam bo'lmagan ahamiyatga molik yangi qirrani ochishga imkon beradi va bu ham diqqat-e'tiborga loyiq jihatdir. Tolerantlik insonni o'zini o'zi anglash tizimida, “Men” qiyofasi va “boshqa kishi” qiyofasining o'zaro munosabatlari bog'lanishi kabi tushunchalarni o'zida mujassam etadi.

Zamonaviy tadqiqotlar esa tolerantlikni shaxsning kompleks sifatleri kabi jihatlari asosida talqin qiladi. Bundan tabiiy tolerantlik, muammoli tolerantlik, majburiy tolerantlik, manfaatli, g'arazli tolerantlik va tarbiya tolerantligi ajratiladi.

Tolerantlik tushunchasini falsafiy tomondan mushohada qiluvchi V. Lektorskiy tolerantlikning to'rtta ehti-moliy tushunish usulini taklif qiladi. Birinchisi “tolerantlik befarqlik kabi”, bunda ba'zi haqiqiyliги hech qachon isbotlana olmasligi mumkin bo'lgan fikrlar mavjudligi taxmin qilinadi (diniy qarashlar, turli madaniyatlarning o'ziga xos xususiyatlari, o'ziga xos etnik e'tiqodlar, maslaklar va boshqalar). Ikkinchisi, “tolerantlik o'zaro tushu-nishning iloji-sizligi kabi” ifodalangan munosabatlarda, tushunish va murosaning imkoni yo'qligi sababli bosh-qaga bo'lgan bardoshlilik va hurmatni chegaralab qo'yadi. “Tolerantlik ko'ngilchanlik kabi” ifodalanganda, inson ongida nufuzli deb o'rnashgan o'z madaniyatidan boshqa madaniyatlarni ancha zaif deb baholash tushuniladi: ularga chidash mumkin, lekin shu bilan bir qatorda nafratlaniladi. Va nihoyat, “tolerantlik o'z tajribasini oshirish

va tanqidiy monolog sifatida” nafaqat boshqalarning vaziyatini tushunish, balki o‘zaro muloqot natijasida o‘z fikrini o‘zgartirishga ham imkon beradi. Muallifning qarashlarini umumlashtirgan holda zamonaviy vaziyatlarda tolerantlikka, aynan shu kabi yondashuv mosligini ta’kidlab o‘tadi.

Tolerantlik turli falsafiy va psixologik yondashuvlarda keng doirada ko‘rib chiqiladi. Hozirgi kun adabiyotlarida bixevioral tolerantlik insonning alohida xulq shakli sifatida ko‘rinadi, kognitiv tolerantlik asosida bilish va ratsional sabablarga ega yondashuvlar ustunlik qiladi. Tolerantlikka nisbatan bir qancha yondashuvlar mavjud bo‘lib, o‘ziga xos tarzda ifodalangan.

Shaxsiy yondashuv – tolerantlikning murakkab anatomiyasida uning psixologik asosi va bosh o‘lchovi tolerantlikning shaxsiy o‘lchami (qadriyatlar, shaxsiy ustanovkalar) hisoblanadi.

Fasilitativ yondashuv – shaxslararo munosabatlar jarayonida to‘liq tolerantlik nafaqat shakllanadi, balki rivojlanadi ham; tolerantlikning shakllanishida unga rivojlanish uchun yaratilgan sharoitlar yordam beradi.

Bundan tashqari ekzistensial-gumanistik yondashuv – tolerantlik qandaydir omillar harakatining mexanik natijasi hisoblanmaydi, haqiqiy tolerantlik bu shaxsning anlangan va mas’uliyatli tanlovi bo‘lib, insonning boshqalar bilan o‘zaro munosabat o‘rnatishdagi pozitsiyasi va faolligidir. Ekzistensial-gumanistik nuqtayi nazardan to‘liq, yetuk tolerantlik bu – so‘zsiz anglash, tushunish va mas’uliyatlilikdir. Bunday tolerantlik avtomatizmi, ya’ni oddiy stereotipik harakatlar emas, balki qadriyat va hayotiy pozitsiya bo‘lib, ularni amalga oshirish har bir aniq vaziyatda o‘ziga xos ma’noga ega va tolerantlik subyektdan ushbu mazmuni anglashni talab etadi.

Tolerantlikka diversifikatsion yondashuv – tolerantlikning psixologik mazmuni, alohida bir xususiyatga tavsifnoma berishga olib kelishi mumkin emas, bu murakkab, ko‘p aspektli va ko‘p imkoniyatli fenomen bo‘lib, bir nechta bazaviy o‘lchamlarga ega. Ma’lumki, rus psixologlaridan B. G. Ananyev o‘tgan asrning 60-yillarida tolerantlik atamasidan birinchi bo‘lib foydalangan bo‘lsa, bu fenomenning ijtimoiy psixologiyasini ilk marotaba Sankt-Peterburglik olimi G. L. Bardiyer (2007) tadqiq etgan.

Aniq sharoitlarda, ya’ni ijtimoiy voqeiklar va jarayonlar (referent guruhdagi ijtimoiy hamkorlik)da tolerantlikni shaxs faoliyatida tutgan o‘rni hamda uning qay tarzda namoyon bo‘lishi, shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni aniqlashga qator olimlar o‘z diqqatlarini qaratib kelmoqdalar.

Tolerantlik tushunchasiga turli soha mutaxassisleri tomonlaridan ta’riflar keltiriladi. Jumladan, tolerantlik falsafiy ma’noda lotinchadan, chidam, chidamlilik, toqat qilish, keng fe’lik ma’nosida qo‘llanilib, falsafada bag‘rikenglik, halimlik va xayrixohlik tushunchalarini ifodalaydi.

Psixologik ma’noda tolerantlik bu – individning o‘zi asab va ruhiy muvozanatini tiklash muvaffaqiyatli moslashish, adovatga yo‘l qo‘ymaslik va uni o‘rab turgan olam bilan ijobiy munosabatlarni rivojlantirish maqsadida muammoli va inqirozli vaziyatlarda tashqi muhit bilan faol aloqa qilish qobiliyatini belgilovchi birlashma, integral xususiyat sifatida ma’no-mazmun kashf etgan.

N. M. Lebedeva o‘z tadqiqotlarida tolerantlikning etnomadaniy jihatlarini o‘rganib, o‘z madaniyatini hurmat qilish, uning qiymati va ijobiy mazmuniga qat’iy ishonish ham ko‘proq boshqa o‘z madaniyatidan farqli madaniyatlar bilan to‘qnashib turishi kabi fikrlarni ilgari suradi. Shuningdek, u tolerantlikni bir xillikka va avtoritarizmga qarshi bo‘lgan shaxsiy xususiyatlar kabi talqin qilinadi. U bu xususiyatni to‘satdan yuzaga kelgan yangi sharoitlarga moslashishi uchun zarur bo‘lgan sifat deb hisoblaydi. Tolerantlikka ega bo‘lmagan, o‘zgarishlarga layoqatsiz bo‘lgan kishilar, o‘rab turgan atrof-muhit hodisalarni ortiqcha soddalashtiradi va qat’iyatlik ko‘rsatadi.

Shunday qilib, tolerantlik tushunchasi ko‘pgina manbalarda bardoshlilik tushunchasi bilan tenglashtiriladi. Tolerantlik faol, boshqalarning fikriga, dunyoqarashiga va harakatlariga notabiiy ravishda bo‘ysunish emas, balki faol axloqiy-ma’naviy dunyoqarash va etnoslar orasidagi ijtimoiy guruhlar orasidagi o‘zaro munosabatlarda insonni bardosh bilan sabr qilishga psixologik jihatdan tayyorligini ko‘rsatib turuvchi faol pozitsiya deb xulosa qilish mumkin.

Foydalanilgan manbalar:

1. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.
2. Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности. Автореф. дисс. д. психол.н. – СПб.: 2007., – 45 стр.
3. Лебедева Н.М. Этническая и кросс-культурная психология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: МАКС Пресс, 2011. – С. 61-80.
4. Оллпорт Г.В. Толерантная личность // Век толерантности. 2003. Вып. 6. С. 39-50.;
5. Psixologik atamalar ruscha-o‘zbekcha izohli lug‘ati. – T.: Fan va texnologiya, 2019. – 339 bet.
6. Победа Н. А. Толерантность: содержательные смыслы и социологическая интерпретация // СОЦИС. Социологические исследования. 2007. № 6. С. 13-28.
7. Ruziev A.E. “Ilk o‘spirin shaxsida tolerantlikni shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar”, 19.00.05–Ijtimoiy psixologiya. Etnopsixologiya (psixologiya fanlari). ps.f.b.f.d..ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. T., 2019. – 28-50-betlar.
8. Falsafa: ensiklopedik lug‘at. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2010. – 260-261-betlar.

Muharrir: Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

“Maktabgacha va maktab ta’limi”
jurnali

26.06.2023-yildan

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan №C-5669245
reyestr raqami tartibi bo‘yicha
ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Litsenziya raqami: №095310

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
ilmiy maqola, reklama materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Тел.: 93 718 40 07

**Manzilimiz: Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**